

EEN STUKJE BRABANTSE ZUIVELGESCHIEDENIS

Ook Brabant heeft zijn zuivelhistorie, waarvan ik U in korte trekken een beeld zal trachten te geven.

Boter

Evenals elders is ook hier in de jaren voor 1892 voornamelijk door de huisvrouw op de eigen boerderij de melk gewarmd, gekarnd en de boter gekneed, met alle onhygiënische en onvoordelige aankeve van dien.

Rond 1992 ging men over tot de oprichting van „fabrieken”. Fabriek was toen de weidse naam voor een uitgeruimde kamer, een afgeschoten gedeelte van de stal of welke ruimte ook, waarin een handkrachtcentrifuge (systeem Melotte), een

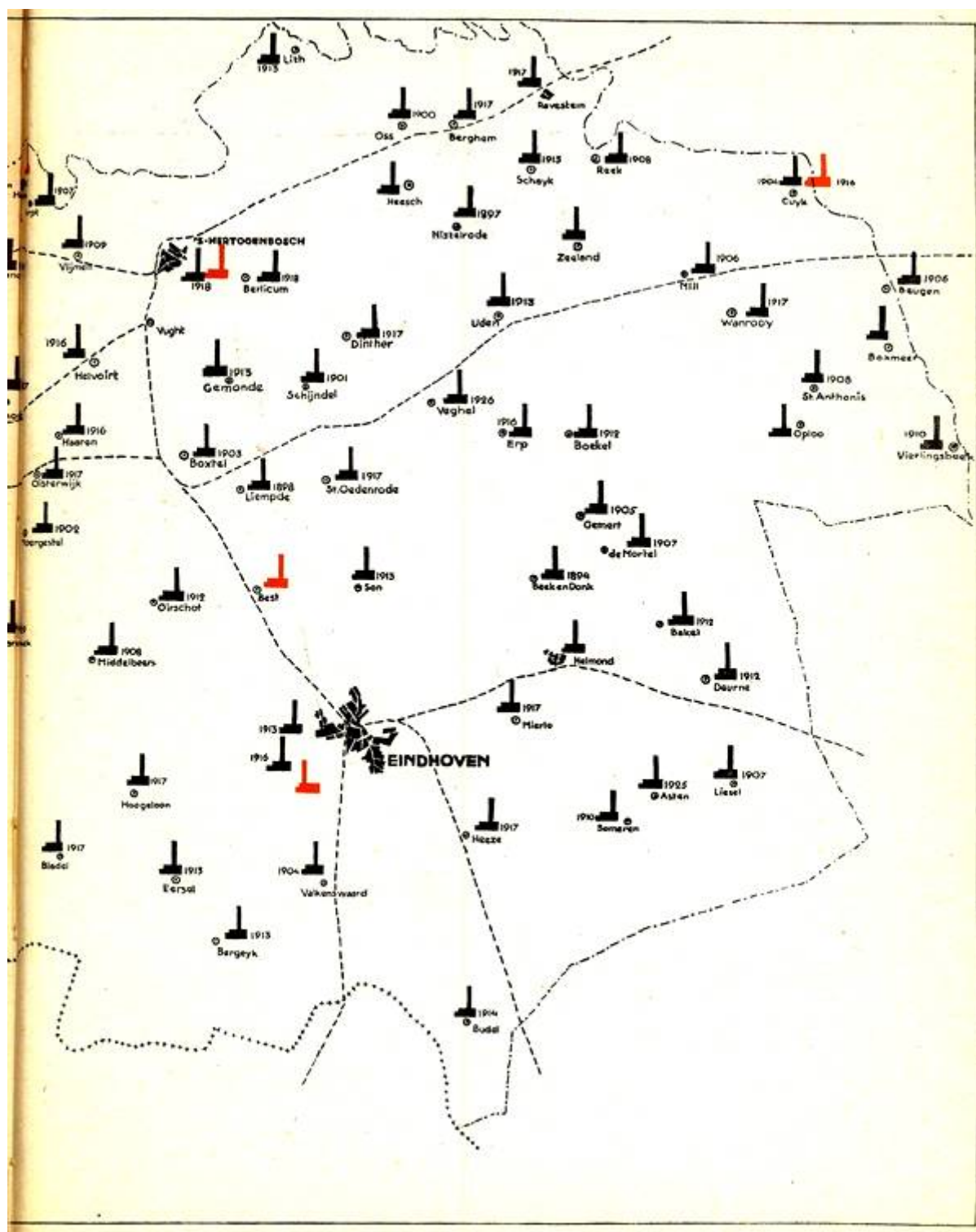

F. Y. Galama.

voorwarmketel, een karn, een kneder en soms een koeler stonden opgesteld. De voordelen waren: kwaliteitsverbetering én het vrijkomen van de boeren van de zgn. gedwongen-winkelnering. Deze laatste stond een verbetering der kwaliteit alleszins in de weg, want de boter bracht dan veel geld op, wanneer de boer bij de boterafnemer (tevens winkelier) maar veel artikelen betrok. Naar kwaliteit werd niet gekeken.

De „fabrieken' echter zonden hun boter naar de *Mijn*, die op zijn beurt haar weer van de hand deed aan handelaren. Even is ook bij de Mijnen het kwaad opgedoken van de gedwongen winkelnering, thans tussen de Mijn-agent als leverancier van fabrieksbehoeften en de fabrieken, doch dit is vlug de kop ingedrukt, mede dank zij de actie van onze eerste Zuivelconsulent *Th. Klaverweiden*.

De boterhandelaren zochten hun afzetgebied veelal in het buitenland en beconcurrerden elkaar heftig met de prijzen, hetgeen mogelijk was vanwege de verschillen in toevoeging van margarine aan natuurboter. Zij waren precies op de hoogte welke fabriek het beste gewicht gaf en de boter met het hoogste gehalte aan vluchtige vetzuren had,

want hieraan kon de meeste margarine worden toegevoegd en dit bepaalde hun winstmarge! Het behoeft geen betoog dat dit onze naam als leverancier van kwaliteitsboter niet ten goede kwam, ook al werden de prijzen in het buitenland lager dan in ons land.

Om hieraan een einde te maken voerde men bij de Mijnen het garantiemerk in! (In één zin opgeschreven, doch na veel strijd eerst klaargekregen).

Hier zitten wij nu midden in de bekende „Boteroorlog“.

De handelaren protesteren heftig tegen dit merk, kopen niet meer van de Mijnen en adviseren een ieder om ook niet te kopen.

Een typisch voorval hiervan is mij nog bekend:

„Een vertegenwoordiger van de botermijnen reist naar Berlijn om de kooplui te bewegen van de Mijnen te kopen. Tezelfdertijd reist een boterhandelaar naar Berlijn om de kooplui aldaar te bewerken *niet* van de „Mijnen te kopen. Zij ontmoeten elkaar bij aankomst, gaan samen uit, bezoeken de Opera en gaan de volgende morgen tezamen in één auto de klanten af, met een tegengesteld doel.“

Hier zat nu de handelaar! Het zgn. „renoveren“ werd hiermede de kop ingedrukt. Van de boter der „Stoomzuivelfabrieken“ spraken zij niets dan goeds, doch van die der „handkrachten“ kon slechts met renoveren een exportproduct gemaakt (dus winsten geboekt) worden. Toch hebben zij met hun exportboter een belangrijk afname-centrum verkregen in het industriegebied van Duitsland, welke consumenten later de boter met het Rijksmerk zijn gaan betrekken. De Secretaris van de F.N.Z., *Posthuma*, die te Assen een exportkneederij had opgericht, adviseerde dit ook te doen in Brabant, en niet meer aan de handelaren te verkopen. De handelaren gingen elders kopen en de Exportvereniging liep op een fiasco uit, ondanks de aanwijzingen voor de noodzakelijke verbeteringen van *Posthuma*, welke hij, na zijn bezoek aan de diverse fabrieken, in de vorm van een boekje aan een ieder had doen toekomen. Het garantiemerk *bleef*, werd zelfs in 1904 vervangen door het Rijksbotermerk, dat tot op de dag van heden nog steeds een garantie biedt van een zuivere samenstelling.

Aan kwaliteitsverbetering is veel gedaan, doch de actie op dit gebied van de Zuivelbonden heeft niet evenveel resultaat opgeleverd als de latere keuringen van de Z.E.V., waardoor de boter *naar kwaliteit* werd uitbetaald.

Melk

Thans ga ik in gedachten weer terug naar 1897. In Friesland was men op het gebied van de „stoomzuivels“ Brabant ver vooruit en vele jonge Friezen bekwamen zich in de fabrieken in het vak.

In datzelfde jaar ging een commissie van 3 boeren uit Rijen naar Valkenswaard om bij de Heer *Snellens* naar de „handkracht“ te kijken. Zij keerden enthousiast terug en wisten

hoe het moest! Ook Rijen zou zijn „handkracht" krijgen. De Voorzitter *S. Brouwers*, brouwer van Rijen, zag echter meer heil in een stoomzuivelfabriek. Waarom zelf draaien, wanneer de stoom het kan doen? Waarom niet gelijk de mogelijkheid scheppen voor een opvoeren der capaciteit?

Zijn ideeën waren die van een Zuivelconsulent-in-spé, en het is aan de noeste werkkracht en ijver van de heren *E. T. Struijf* en *Mr. J. J. Wintermans* te danken dat in Brabant in betrekkelijk snel tempo de „stoomzuivels" als paddestoelen uit de grond kwamen. Zij zagen het grote belang van pasteurisatie, die een kwaliteitsverbetering móést brengen, zij verwachtten een meer deskundig beheer en streden hun strijd tegen vooroordeel, onkunde en zelfs oppositie van de zijde der geestelijken (vanwege zgn. morele gevaren), doch boekten succes op succes.

De Heer *Vosters*, eveneens een overbekende figuur in Brabant's Zuivelwereld heeft kans gezien met veelal ongeschoold personeel al deze Stoomzuivelfabrieken aan het draaien te zetten.

Zo werd dus in 1897 besloten te Rijen een Stoomzuivelfabriek te zetten en in 1898 werd ondergetekende, uit Friesland afkomstig (en dus betiteld als een der „Heren" Directeuren met een Noordelijke mentaliteit), benoemd tot Directeur.

Te Gilze was tezelfdertijd een particuliere fabriek, die boter voor export naar België wilde bestemmen. Dit kostte echter 10 cent per kg aan invoerrechten.

De oplossing werd gevonden in het exporteren van room (vrij van invoerrecht) en het karnen van die room te Turnhout.

In Oosterhout stond de margarienefabriek Verschuren, die melk haalde uit Oosteind, Dongen, Oosterhout, den Hout e.o. doch deze fabriek sukkelde met de kwaliteit. Er kwam een nieuwe Directeur uit Denemarken. Deze nam rigoureuze maatregelen, keurde alle melk uit bovengenoemde plaatsen af en ging melk betrekken uit Gilze en uit de kleistreek, dus Zevenbergen en Zevenbergsche Hoek.

De particuliere fabriek uit Gilze ver-

dween. De boeren uit Oosteind, Dongen, Oosterhout en Den Hout zaten zonder afnemer en in ieder dezer plaatsen verrees een Stoomzuivelfabriek, grotendeels coöperatief, te Den Hout de particuliere fabriek van *Oomen*. Later werd te Gilze weer een fabriek opgericht (coöp.) en allengs verschenen in heel Brabant de fabrieken, groot en klein.

Waar tot nu toe slechts weinig werk was gemaakt van de consumptiemelk en de consumptiemelkproducten als zodanig, begon dit èn door de grotere melkaanvoer èn door de concentratie van bevolking de aandacht te vragen. Men kreeg boeren-slijters, dus boeren die hun eigen melk gingen uitventen, doch allengs begon de slijter (die zijn melk aan een fabriek haalde) en de melkventer-van-de-fabriek-zelf een normale figuur te worden in het stadsbeeld. In de grotere steden als Den Bosch, Eindhoven, Tilburg en Breda groeiden de stoomzuivelfabrieken en de melkuitgiftstations uit tot melkinrichtingen, dus bedrijven wier doel voornamelijk was: het verwerken en verkopen van consumptiemelk.

De buitenfabrieken bleven veelal boterfabrieken, doch degenen, die dusdanig veel melk aangevoerd kregen dat zij de ondermelk niet meer voor 80% konden terugleveren, moesten een ander emplooi voor de melk gaan zoeken. Voornamelijk door het gezonde particulier initiatief verrezen de kaasfabrieken en productenfabrieken.

Deze productenfabrieken, zoals Nutricia met zijn speciaal-producten, haalden hun melk uit Noord-Brabant en hebben daardoor in niet geringe mate bijgedragen tot de welstand van de boeren in deze provincie.

Ter illustratie van de vooruitgang der zuivelindustrie in N. Brabant lijkt het mij aardig U enige gegevens te noemen van bekende bedrijven:

Nutricia - Cuyk

In 1916 werd door de Heer P. *Meuwissen* opgericht de N.V. Mij Lacto, Cuykse fabriek van Melkproducten te Cuyk, van welke N.V. hij ook President-Commissaris was. In September 1916 begon de fabriek te draaien en ontving toen per jaar gemiddeld 6-7 miljoen liter melk. Er werd eerst alleen boter en Hatmakerpoeder gefabriceerd (3 poeder-machines met een cap. van 500 liter per uur). In 1922 kwam er de Krause-installatie. In 1924, en wel op 1 April ging alles over in handen van de N.V. Mij Nutricia (ontvangst nog steeds 6 miljoen liter melk). Nutricia bouwde een groot deel van het bedrijf om en ging hierna fabriceren: Krausepoeder, gecondenseerde gesuikerde melk, gesteriliseerde huishoudelijke melkproducten in flessen en speciaalproducten in vloeibare en poeder-vorm. Het kwantum melk is gestegen tot 20-25 miljoen liter per jaar, en Nutricia exporteert haar producten over de gehele wereld.

Bommelerwaard - Heusden

Opgericht in 1935, begon de fabriek met een hoeveelheid melk per jaar van 6 miljoen welke thans is uitgegroeid tot 12 miljoen liter. Er werd caseïne, melkpoeder, boter en consumptiemelk geproduceerd. Export naar het gehele Middellandse Zee-gebied, Brits-Indië, Malakka en Zuid-Amerika.

De Volharding - Klundert

Opgericht in 1924 ontving hij circa 500.000 liter melk per jaar.

Fabriceerde kaas, boter, melkpoeder en weipoeder, welke producten door de heer *Bottema* werden geëxporteerd naar België, Frankrijk en koloniën, Engeland, Italië, N.O. Indië en Amerika. Men ontvangt nu ca. 5 miljoen liter melk per jaar.

Oomen - Den Hout

Opgericht in 1899, verwerkte het bedrijf 511.000 liter melk per jaar, welk kwantum is gestegen tot 6,6 miljoen.

Behoudens boter en consumptiemelk fabriceert men melkpoeder, welke poeder naar België en Duitsland werd geëxporteerd.

Vacca - Oudgastel

Over dit bedrijf konden geen gegevens worden verzameld.

Vermeldenswaard is eveneens de C.T.M., welke al zeer vroegtijdig is begonnen de melk te bottelen en thans geen andere dan melk in flessen verkoopt, iets, dat als een unicum in den lande beschouwd mag worden.

Uit het bovenstaande kunt u constateren, dat het geen oratio pro domo genoemd kan worden, wanneer ik vaststel dat N. Brabant op het gebied der zuivel een behoorlijk figuur slaat tegenover de andere provincies van ons land, iets waar de Brabantse zuivel-

mensen dan ook met recht trots op kunnen zijn. Het is niet alleen door hun pionierswerk dat dit is bereikt, want zonder medewerking van de diverse melk- en botercontrolestations en van de keuringsdienst van waren, was de kwaliteit nooit op het nu bereikte plan gekomen.

Ik wil besluiten met de opmerking, dat het niet noemen van bedrijven of namen van personen in dit stukje, vooral niet moet worden opgevat als een discriminatie, doch gezien moet worden in het licht waarin dit artikel geschreven is: een globaal overzicht van uit *mijn* gezichtshoek en voornamelijk over *mijn* omgeving.

F. Y. Galama.